

**POLONYALI SİMEON'UN
SEYAHATNAMESİ
(1608-1619)**

Tercüme ve Notlar
Hrand Der Andreasyan

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

I. LVOV'DAN İSTANBUL'A

Sinatın – Seçov – Yaş Pazar – Vaslov – Berlad – Kalas – Pravadi –
Aydos – Kırkilise 11-14

II. İSTANBUL

Ermeniler ve kiliseleri – Ayasofya – Arslanhane – Atmeydanı – Hünkâr
Sarayı – Bedestenler – Esirpazarı – Sulumanastır – Hanlar – Galata –
Şehrin nüfusu ve binalar – Selamlık merasimi 15-28

III. EGE VE MARMARA SAHİLLERİNDE BİR GEZİNTİ

Mudanya – Bursa – Bandırma – Edincik – Marmara Adası – Bahkesir –
Manisa – İzmir – Tire – Güzel-Hisar – Gelibolu – Tekirdağ – İznik –
Adapazarı – İzmit 29-36

IV. İSTANBUL'DAN VENEDİK'E

Edirne – Filibe – Tatar Pazarcık – Yenipazar – Bosnasaray – Kilis –
Spalato – Karantina – Zadra 37-43

V. VENEDİK

Kiliseler ve manastırlar – Saraylar – Tarihi olaylar vs. 44-56

VI. PAPA DEVLETİ

Ankona – Belli başlı ziyaretgâhlar – Âdetler ve sosyal hayat 57-63

VII. ROMA

Şehrin umumî manzarası – Roma Ermenileri – Meşhur kilise ve
manastırlar – Hastahaneler – Abideler – Papa ve kardinaller –
Papa'nın huzurunda – Merasim ve şenlikler – Roma Yahudileri vs. 64-103

VIII. MUŞ YOLUNDA, ANADOLU

Venedik yolu ile dönüş – Adalar – İzmir – Bursa yolu ile Bolu –
Tosya – Osmancık – Merzifon – Gümüş – Amasya – Tokat – Sivas –
Malatya – Harput – Palu – Muş – Surp Karabet Manastırı 104-120

IX. MUŞ — İSTANBUL

Gölcük – Ergani – Diyarbekir – Şemsiler ve tarikatları 121-125

X. MISIR

Deniz yolu ile hareket – Rodos – Korsanların hücumu –
İskenderiye – Reşid – Arap hırsızlar – Kahire – Kiptiler ve Fellahlar –
Mısır’da hayat – Belli başlı binalar – Kilise ve manastırlar –
İktisadî durum – Örtü ve Feyazan şenlikleri 126-143

XI. KAHİRE — KUDÜS

Hazine ile beraber seyahat – Salâhaddin ve kına köyü Hilas –
Gatya – Gazze – Remle 144-149

XII. KUDÜS

Ermeni manastırı ve patrikliği – Latin, Rum ve diğer Hristiyan
cemaatler – Kilise, manastır ve ziyaret yerleri – Dinî törenler –
Hükümet ve cemaatler münasebeti 150-175

XIII. SURİYE

Hacılar kafilesinde “yarı yarıya”lar – Nablus – Nasıra –
Arap göçebeler – Şam – Humus – Hama – Maanoğlu – Haleb 176-188

XIV. AVDET [dönüş] YOLU ÜZERİNDE

Maraş – Zeytun – Sis – Kayseri – Ankara – Afyonkarahisar –
Beypazar – İzmit – İstanbul ve avdet 189-197

EKLER

I. Selamlık merasimi 198
II. İzmir 201
III. Edirne 204
IV. Tokat 208
V. Diyarbekir 213
VI. Maanoğlu Fahreddin 217
VII. Ankara 222

BİBLİYOGRAFYA 225

İNDEKS 226

ÖNSÖZ

Osmanlı ülkelerinin XVII. asır başlarındaki vaziyetini aydınlatması bakımından ehemmiyetli olan *Seyahatnamesi*yle ilgi çeken Polonyalı Simeon, aslen Kefeli bir Ermeni ailesine mensup olup takriben 1584 senesinde Polonya'nın Zamotsa (Zamosc) şehrinde doğmuştur. Servet itibariyle mütevazı bir durumda bulunan babasının isteğiyle ilk derecede bir tahsil görmüş olan Simeon, kilise ve ruhanî şahsiyetlerle olan sıkı münasebeti sayesinde, zamanı ve muhitinin bahşettiği bilgi sahasında az çok ilerlemiş ve aranılan bir müstensih olmuştur. Yazılarından anlaşıldığı gibi çok dindar bir genç olan Simeon, ruhban sınıfına girmeyi heveslenmişse de, ancak *tıbir* (kilise hanendesi) mertebesine kadar çıkmış ve nihayet, 1620 senesinde Lemberg'de evlenerek dünyevî hayata girmiştir. Dindarlığı ve bilgiye karşı duyduğu şiddetli alaka sebebiyle, Simeon, binbir meşakkati göze alarak mukaddes mahalleri ziyaret arzusunu tahakkuk ettirmiş ve çeşitli sıkıntılarla geçen yolculuğu sırasında "hacılar ve seyyahlara faydalı olabilecek" olan eserinin notlarını toplamaya gayret sarf etmiştir. Kudüs'e hacca gitmek gayesiyle çıktığı seyahat dolayısıyla İstanbul'a gelince, önüne çıkan her fırsattan istifade ederek, Venedik ve Roma gibi yabancı şehirleri, Anadolu'nun en uzak bölgelerini ve Osmanlı ülkelerinden Mısır, Suriye ve Filistin'i de görebilmiştir.

15 Şubat 1608'de, 24 yaşında olduğu hâlde, Lemberg'den yola çıkan Simeon, 10 Eylül'de İstanbul'a varmış ve bir sene kadar burada kaldıktan sonra Ege ve Marmara havzasında bir gezinti yapmış, 1611'de, Ermeni katolikosunun bir mümessiline refakat ederek Rumeli yolu ile Venedik ve Roma'ya gitmiş, 1612'de deniz yolu ile avdetinde [dönüşünde] İzmir'e çıkarak 1613'te seyahatini Anadolu'nun içlerinden Muş'a kadar uzatmış ve 1614'te tekrar İstanbul'a gelmiştir. Simeon, nihayet, 15 Ağustos 1615'te, seyahatinin asıl hedefine gitmek üzere gemiye

binerek Mısır'a ve oradan da kara yolu ile Kudüs'e vasıl olmuş ve ahdini yerine getirmiştir. 1616'da oradan ayrılan Simeon, Suriye yolu ile yine Anadolu'ya geçerek 1618 senesinde tekrar İstanbul'a gelmiş ve aynı sene içinde Polonya'ya avdet etmiştir.

İhata [kavrayış] ve muhakeme bakımından mütevazı bir vasıf taşıyan Simeon, *Seyahatname*'sinde, gördüklerini ve duyduklarını olduğu gibi nakletmiştir ki, bu keyfiyet eserin kaynak olarak değerini artırmaktadır. Müellif, dinî hislerini uyandıran ziyaret yerlerinden mâadâ [başka], uğradığı mahallin topoğrafik, etnik ve iktisadî durumunu belirten basit teferruat vererek, dolayısıyla içtimaî hayatın çerçevesini çizmiştir. Bu bakımdan İstanbul, Tokat, Diyarbakır, Kahire, Kudüs, Halep ve diğer bazı şehirler hakkında verdiği nispeten mufassal malumat dikkate şayandır.

Müellif, yazmasında kaydetmiş olduğu gibi, eserini 1619 senesinde kaleme almıştır. Binaenaleyh, seyahati esnasında yazdığı notları, avdetinden sonra Lemberg'de tasnif ve tedvin etmiştir [kitap hâline getirmiştir]. Eserin dili, Ermeni edebî ve halk dilinin halîtası [karışımı] olup, birçok yerde -tercümesinde italik olarak aynen verdiğimiz- Türkçe, bazen de lehçe kelimeler kullanılmıştır.

Simeon'un *Seyahatname*'si, meşhur Ermeni Mekhitarist filolog Per Nerses Akinian tarafından, 1932'de, Lemberg Üniversitesi yazmaları arasında keşf ve 1936'da Viyana Mekhitarist Manastırı matbaasında bastırılmıştır.

Adı geçen üniversite kütüphanesinin Ermenice yazma eserleri içinde, 58 numara ile kayıtlı bulunan *Seyahatname* metnini, 1925'te ilk defa Fransız Armenologlarından Frédéric Macler görmüş fakat layığı ile tetkik etmemiş ve *Revue des Etudes Arméniennes*'deki (t. VII, 1927) bir makalesinde "bir seyahat hikâyesine benzer" kaydı ile zikretmiştir. Nihayet, P. N. Akinian, eseri yerinde tetkik ettikten sonra, ehemmiyetini takdir ederek, müellifin hayatı ve eseri hakkında yaptığı etraflı bir etüt ile beraber, 1936'da neşretmiştir.

Yazma, 15,3x10 cm ebadında 198 varaktan (= 396 sahife) ibaret, temiz yazı ile kırmızı deri ciltli bir defter hâlinde olup, yazan ve sahip olarak "Polonyalı tıbir Simeon" adını taşır.

Seyahatname metnine, müellifin bir otobiyografisi ile 1622-1635 seneleri hadiselerinden olup keza Simeon'un yazdığı *Sultan Osman'ın Lehistan seferi* (1622), *Abaza Paşa ve Yeniçeri kıtali*, *Rus-Leh harbi* (1632), *Abaza Paşa'nın Lehistan'a taarruzu*, *Sultan Murad'ın Lehistan seferi*, vs. gibi ufak vakayinameler de eklenmiştir.

Seyahatname, yukarıda zikredilen basmasından aynen tercüme edilmiş; ancak fasıllara ayırma hususunda tasarruf olup, mukayese zemini hazırlamak ve tamamlayıcı malumat verebilmek için garp müelliflerinin seyahatnamelerinden, ehemmiyetli görülen bazı parçalar, not ve ek olarak ilave edilmiştir.

Kitabın hazırlanmasında kıymetli yardımlarını gördüğüm Tarih asistanı Dr. Bekir Kütükoğlu'na burada teşekkürlerimi bildirmekle zevk duyuyorum.

Hrand D. Andreasyan

I

LVOV'DAN İSTANBUL'A

Ermeni takviminin 1057'nci (= 1608) yılında, Büyük Perhiz devresinin ikinci haftasına tesadüf eden 15 Şubat Pazar-tesi günü, kaadir-i mutlak Allah'ın iradesiyle, Rûhülkuds'e sığınarak, yirmi dört yaşında olduğum hâlde Lvov (Lemberg) şehrinden hareket edip Boğdanlı Ermeni tacirleriyle beraber yola çıktım. Mevsimin kış olmasından dolayı, Leh ve Ulah memleketlerinin sınır şehri olan Sinatin'e ancak on günde v-arabildik. Bu şehirde bir gün kaldıktan sonra, dokuz günlük bir yolculukla Boğdan voyvodalarının makamı ve Ermeni ve Ulah patrikliklerinin merkezi bulunan "Allahyapısı" Seçov şehrine vardık. Seçov, çok yüksek bir mevkiye, güzel manzaralı, mutedil ve iyi havalı bir şehirdir. Şehrin yakınından bir nehir geçer. Seçov'da 3-4 yüz hane Ermeni, üç kârgir kilise ve şehir hari-cinde çok güzel iki manastır vardır. Manastırlardan biri şehrin hemen yanında, diğeri iki mil uzağındadır. Burada Hovannes adlı bir piskopos, Mıgırdıç adlı Hizanlı bir vardapet [yüksek rüt-beli Ermeni din adamı] ve Mesrop isminde diğeri bir vardapet vardır. Şehir halkı çok misafirperver ve dindar insanlardır.¹ Yoldaşla-rıma uyararak üç buçuk ay Seçov'da kaldım.

Sonra, Ulah memleketinden İstanbul'a Türk *hünkârna*² ha-zine götürülmekte olduğunu duyarak sevindim ve hemen yola çıkarak üç günde Yaş Pazar'a geldim. Hazinesinin yola çıkmasını

1 XVIII. asır müellifi İncicyan'a nazaran, aynı adı taşıyan çayın kenarında bulunan Suçova şehri, haraba yüz tutmuş bina, sur ve mezarlıklarından da anlaşıldığı gibi, Boğdan Beyliği merkezi iken geniş ve çok mamur bir şehir idi; fakat beylik makamı Yaş'a nakledildikten sonra gitgide sönmüş, sakin-leri de azalıp 1000 haneye düşmüştür. Nüfusun 200 hanesini, umumiyetle tacir olan ve üç kiliseye sahip bulunan Ermeniler teşkil ediyordu (*Coğrafya*, Venedik 1804, VI, 222).

2 İtâlik harflerle belirttiğimiz kelimeler, metinde Türkçe olarak yazılıdır.

bekleyerek üç ay orada kaldım. Yaş'ta yerli ve hariçten gelmiş yüz hane Ermeni ile onların [2]* kârgir muhteşem bir kiliseleri, okumuş papazları ve zengin *devletlül*arı vardır.³

Urûc-i Meryem Yortusu haftasının pazartesi günü, hazine ile beraber yola çıktım. *Haznedarlar* Koca Hovannes ve Keronentz ve Avram oğlu Koca Haçik adlarında Yaş'lı Ermenilerdi. Allah Haçik'ten razı olsun ve gerek dünyada, gerek ahirette onu aziz etsin, zira beni kendi arabasına aldı ve âcizlere İstanbul'a kadar pek çok yardım etti.

Yaş'tan çıktıktan iki gün son Vaslov adlı bir kasabaya vardık.⁴ Burada yirmi hane Ermeni, ahşap bir Ermeni kilisesi ve bir papaz vardı. Bir buçuk gün orada kaldıktan sonra Berlad'a geldik.⁵ Bu kasabada dört gün kalarak Urûc-i Meryem Yortusu'nu orada geçirdik. Çünkü âdet üzere hazine her şehirde üç gün kalır ve her bir durakta erzakı oranın halkı temin eder.

Berlad'dan çıktıktan sonra üç günde Boğdan'ın son şehri olup Türk memleketinin giriş noktası olan Kalas'a vardık.⁶

* Köşeli parantez [...] içinde bold olarak verilen bu numaralar eserin 1. baskısının (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., 1964) sayfa numaralarını gösterir ve indeks maddelerini takip etmek için verilmiştir. Y.N.

3 Önceleri bir köy durumunda olan Yaş, Boğdan Beyi İstefan'ın, makamını Suçova'dan oraya naklettikten sonra genişlemiştir. Çeşitli milletlerden tereküp eden [meydana gelen] büyük bir nüfusa malik olan Yaş'ta, Ermenilerin iki adet kârgir kiliseleri, Latinlerin ve Protestanların da ayrı kiliselerinden mâadâ, beyler tarafından inşa ettirilmiş birçok kilise ve manastır vardır. Yaş evlerinin çoğu tek katlı mütevazı binalardır. Sultan Hamid (I.) zamanında, Kostantin Bey, susuzluk içinde olan şehirde birçok çeşme yaptırmıştır. 1753 senesinde çıkan büyük bir yangında, beylik sarayı da dâhil olmak üzere, şehrin mühim bir kısmı yanmıştır (İncicyan, *aynı eser*, s. 221).

4 Yaş'tan 12 saatlik mesafede bulunan Vaslov'un, XVIII. asırda 100 hanelik bir kasaba olduğunu İncicyan söyler (*aynı eser*, 224).

5 Prut Irmağı'nın Seret'e karıştığı düzlükte olup, 13 köyü bulunan Berlad, XVIII. asırda, pek azı Ermeni olan 800 haneden ibaret olup iki kiliseye sahipti (*aynı eser*, 224).

6 Tuna'nın ağzında, Boğdan'ın limanı olup Karadeniz ve Akdeniz'den gelen gemilerin uğrağı olan Kalas'tan, büyük miktarda keresteden başka, bal, mum, tuz, tereyağı, potas, buğday ve sair hububat ihrac edilirdi. XVIII. asırda, şehrin 400 haneden fazla nüfusu, 11 adet de köyü vardı. Ermenilerin Kalas'a yerleşmeleri 1783'ten sonra başlamıştır (*aynı eser*, 225).

Kalas'ın önünden deniz kadar büyük, korkunç ve süratli Tuna Nehri akmaktadır.

22 Ağustos Pazar günü bu sonsuz nehri geçtik ve pazarteside karşı kıyıya çıkarak Orta adlı bir köye geldik. Üç gün kaldığımız bu köyde Türkler gümrük resmi [vergisi] aldılar. Oradan hareketle iki buçuk günde Karasu kasabasına, 26 Ağustos'ta Pazarcık'a, oradan da iki günde Pravadi'ye geldik. Pravadi şehri iki yüksek dağın arasındadır. Yerli halktan bazılarının söylediklerine göre buraları vaktiyle denizmiş. Hakikaten de arazinin birtakım hususiyetleri bunun doğru olduğu kanaatini [3] vermektedir. Burada küçük bir kilise, iki papaz ve bir keşişleriyle hayli Ermeni bulunmaktadır.⁷

Pravadi'den Yenkiğöy'e gelerek Çengi'de konakladık. Ertesi sabah Balkanları geçmeye başladık. Balkan yolları, iki dağ arası dar ve taşlık olduğundan pek zor bir geçit teşkil ediyordu. Yol o kadar sarptı ki araba bin müşkülatta ilerleyebiliyordu. Dağların arasından akan çay o kadar dolambaçlı idi ki bir gün içinde üzerinden yirmi altı defa geçtik. Bu müşkülattan dolayı ancak üç günde Aydos'a varabildik.⁸ Deliorman'ı da geçerek Kırkkilise'ye geldik. Burası hayret edilecek bir yerdi. Her tarafta yerden fırlayan muazzam kayalar, vadi ve tepeleri bir taş ormanı gibi kaplamıştı. Evler de hep taştan yapılmıştır.⁹

- 7 Üç tuğlu bir paşalık olan Özü eyaletinin kadılkılarından biri olan Pravadi, Türk ve Bulgarlarla meskündür. Eyalet paşası, ara sıra, cami ve hamamları bulunan bu şehirde oturur. Başlıca istihsalı tütün, bal, mum ve ipekten ibarettir (*aynı eser*, 117). Pravadi'nin XVIII. asırdaki durumunu anlatan İncicyan'ın, orada Ermeni bulunduğuna dair hiçbir şey söylememesi dikkate şayandır.
- 8 Denize yakın olan Aydos kasabasının yanında meşhur bir kaplıca vardır ki Kanunî Süleyman tarafından kubbe ile örtülmüştür. Aydos'ta her sene panayır kurulur (*aynı eser*, 117).
- 9 Vaktiyle kiliselerin çokluğundan dolayı Greklerin *Dessarakondi eklişie* dedikleri ve kayalık bir arazi üzerinde bulunan Kırkkilise'nin nüfusu, XVIII. asrın sonlarında, Türk, Rum ve Botolya'dan gelmiş bozuk bir Alman lehçesiyle konuşan birçok Yahudi'den ibaretti. Yahudilerin başlıca işi, tereyağı ve peynir imali idi. Onlar, mamullerine damgalarını vurarak, dinleri icabı olarak başka milletlerin yaptıklarını yiyemeyen İstanbul Yahudilerine gönderirlerdi. Kırkkilise'de birçok cami ve hamam, bir de büyük bir kervansaray vardı (*aynı eser*. 143).

Kırkkilise'den hareketle, 10 Eylül'de, nihayet, herkesin arzuladığı şanlı payitaht şehri olan İstanbul'a muvasalat ettik [ulaştık]. Fakat ne kara talihim varmış ki Kudüs'e giden Mısır gemilerine yetişemedim. Bundan dolayı bütün kışı İstanbul'da geçirmeye mecbur kaldım; zira yollar kapanmıştı ve İranlılardan korkuluyordu.

V

VENEDİK

[29] Nihayet, pek meşhur ve güzel bir liman şehri olan, Allah yapısı Venedik adasına vardık. San Marko'nun çan kulesi ile kiliseler, "Bakır şehir" efsanesinde olduğu gibi, deniz üzerinde iki günlük mesafeden görünüyordu.

İki buçuk ay Venedik'te kaldık; çünkü orada Ermenilere ait olup hücreler, avlular, yemekhaneler ve misafir odaları bulunan kârgir bir kilise vardı. Kilisede, bir papaz ve bir keşişten başka Yayıcı Hovannes, Mardiros, Ercieş'li Khazar ve Kargur'lu Bedros adlı dört *aktarma* piskopos bulunuyordu. Aynı vaziyette birkaç kişinin de İspanya'da bulduklarını söylediler. Bir kısmı *aktarma* olmak üzere, on hane Ermeni, bundan başka pek çok da bezirgân vardı.¹

1 Venedik başta olmak üzere, İtalyan şehirlerinde Ermeni kolonilerinin mevcudiyetine ait kayıtlar XIII. asırdan başlar. Daha evvel, Kilikya Krallığı devrinde, Ermeniler, ticarî bağlardan dolayı Venedik ile sıkı münasebette bulunmuşlar ve ara sıra aynı şehri ziyaret etmişlerdir. Ermenilerin, Venedik'ten sonra en çok ziyaret ettikleri İtalyan şehri Roma'dır. Papalık merkezi olan bu şehirde, hususiyle Katolik mezhebine girmiş ve müellifimizin *aktarma* kelimesiyle tavsif ettiği Ermeni ruhanîler yerleşmiş, kendilerine kilise, manastır ve mektep tahsis edilmiştir. Piza ve Salerno şehirlerinde dahi XIII. asırda Ermenilerin mevcut oldukları ve kendilerine mahsus merkez ve kiliseye sahip oldukları bazı kayıtlarla tespit edilmiştir (L. Alişan, *Ararat*, s. 545; K. Zarphanelian, *Münih kütüphanesindeki Ermeni yazmaları kataloğu*, s. 11). L. Alişan'ın Venedik şehri arşivinden çıkardığı kayıtlara istinaden belirttiğine göre, Ermeniler XIII. asrın ortalarında aynı şehirde sabit bir durumda olup kendilerine bir merkez tahsis edilmiştir. "Ermeni evi" (Casa degli Armeni) denilen bu ilk merkez, Venedik asilzadelerinden Marcus Zani tarafından 1253 senesinde hibe edilmiş olup, yerleşmiş ve geçici Ermenilerin ikametgâhı olmuştur. Ermenilerin gerek sayı ve gerek mevki bakımından mühim bir unsur teşkil ettikleri, evlerinin bulunduğu sokağın "Calle degli Armeni", yakınındaki köprüünün de "Pons Armeniorum" adlarını taşımalarından anlaşılmaktadır. XVI-XVII. asırlarda, Venedik'te Ermenilerin çoğalması ve zengin tacirlerin sıkı münasebeti sayesinde, "Ermeni evi"nin içinde bir odadan

[30] Venedik, şâyân-ı hayret [hayrete değer] ve çok güzel bir şehirdir. Ne ada ve ne de kara olmayan bu şehir, külliyyetli [pek çok] masraflarla muazzam ve metin [sağlam] temeller üzerinde, denizin içinde dikilmiş bir Herkül heykeline benziyordu. Diğer hiçbir yerde görülmemiş olan bu binaların insan eliyle yapılmış olması inanılmaz bir keyfiyettir [durumdur]. Suyun altında insan boyu büyüklüğünde taşlar yerleştirilmiştir, sokaklar ise kâmilten [tamamen] su yoludur.

SAN MARKO

Önce, İncilci Markus'a ihda [hediye] edilmiş San Marko büyük kilisesine gittik. Kilise kubbesinin önünde üç adet bakır sütun vardır ki merasim günlerinde bunlara haçlı levhalar asılmaktadır; üst tarafta da bakırdan mamul ve azgın vaziyette dört adet heybetli at heykeli vardır. San Marko'nun kapı pervazları ve bütün kapılar kâmilten bakırdan olup üzerlerinde o kadar mahirane bir sanatla resimler işlenmiştir ki ne kadar bakılsa yine güzelliğine doyum olmuyor. Altın gibi parlayan dökme atlar, canlı bir tavırla birbirine bakmaktadır. Kubbelerin etrafında ise on iki havâriyyunun ve dört İncil müelliflerinin beyaz mermerden heykelleri ve diğer harikulade şeyler hakedilmişti.

Kiliseden içeri girince şâyân-ı hayret yapı ve kemerler gördük. Kilisenin dört tarafında, altın ve mavi *füsüsü* ile İsa'nın ve azizlerin hayat sahneleri rengârenk resmedilmişti. Baş horan'ın (mihrabın) önüne giderek Allah'ın ve aziz İncilci (Markus)'nin önünde secde ettik, bizim ve ölülerimiz için af diledik. Markus'un kemiklerinin bulunduğu nefis ve nadir mermerden yapılmış şapelin üzerinde üç adet sütuna oturtulmuş bir kubbe vardır. Bunun, altına muadil [eşdeğer] olduğu ve sütunların da geceleri yanartaştan daha parlak bir ziya [ışık] saçtıkları rivayet edilir. Kubbenin üstüne dikilmiş olan San Markus'un altın heykeline bakanın gözleri kamaşır, ağzı açık kalır. Zemin

ibaret olan ibadetgâhın yerine, 1689 senesinde, hâlen mevcut olan Surp Haç Kilisesi inşa edilmiştir (*Hay-Vened, Venedik* 1896, s. 144, 181). Malum olduğu veçhile, Venedik, bugün de, XVIII. asrın başlarında orada kurulmuş Mekhitarist manastırı ve mektebi sayesinde mühim bir Ermeni kültür merkezidir.

kâmilten *füsüs-kâri* olup bütün dünyada geçmiş bütün vakalar, yeryüzünde mevcut her türlü hayvan ve kuş orada resmedilmişti. Yerdeki alaca mermerler, göz kamaştırıcı idi ve insanın ayağı, bir daha yapılması mümkün olmayan bu sanat işlerine basmaya *kıyamıyordu*.

San Marko hazinesinin haddi hesabı bulunmadığı ve bütün şehrin onun parası ile deveran ettiği [döndüğü] söyleniyordu. Büyük horan'ın (mihrabın) önünde yumurta büyüklüğünde üç adet büyük *lâl* vardı ki bunun bir tanesinin yüz bin kuruş değerinde olduğunu söylediler. Orada bulunan [31] bir *Şam çerağı* [kandili] için İmparator Konstantin'in sarayından çıktığını ve zîkıymet [kıymetli] bir şey olup üç kere yüz bin kırmızı altından fazla değerinde olduğunu, zira ortalığı mum gibi aydınlattığı rivayet edilir. Yakutlar, rengârenk elmaslar, zümrütler ve diğer mücevherat bir tarafa, asılı olan on adet inci gördük ki her biri güvercin yumurtası büyüklüğünde idi. Ayrıca, bir *hazine* değerinde hakiki bir *gergedan* boynuzu vardı. Bu nadir ve zîkıymet eşyalar saklı olup yalnız merasim günlerinde çıkarılır. Kilsenin altın ve gümüş ayın eşyasını saymak imkân haricindedir. Orada bulunan İstanbullu bir *cevherdâr*, hayretler içine düşerek her bir *cevherin* bir *vilayet* değerinde olduğunu söyledi.

ÇAN-KULESİ

Başka bir gün de Çan-kulesine çıktık. Kule, çanın bulunduğu yere kadar üç yüz basamak, oradan haçın dikili bulunduğu üst kubbeye kadar da yüz basamak yüksekti. Kulenin tepesinde bakırdan *tasnife* dökülmüş bir melek heykeli vardı ki yerden bakıldığı vakit bir kuş kadar ufak görünüyordu. Heykelin bir elinde kılıç vardı, diğer elinin bir parmağı da istikameti işaret ediyordu. Bu melek heykeli denizcilerin bir *kılavuzu* olarak öyle bir *tılsımlı* sanatla tertiplenmişti ki parmağı daima rüzgârın istikametini göstermektedir.

KRAL SARAYI

San Marko'nun önünde büyük bir *meydan*, bir yanında deniz, sol tarafında da kral sarayı vardır. Müteaddit katlı muazzam

bir bina olan bu saray, altın yıldız ve *lâcuverde* kaplı ve sanatlı nakışlar, mermerden envai hayvan şekilleri ile müzeyyendir [süslüdür]. Sarayın kapısı, eşiği ve pervazları tasvir edilemeyecek bir güzelliğe malikti. Kapının üst tarafında mermerden canlı güzellikte bir kız heykeli vardı. Heykelin başında inci ve mücevheratla müzeyyen bir taç, sağ elinde bir yalın kılıç, sol elinde de bir terazi vardı. Bu timsalin yazılı izahına göre, taç krallığa, kız de şehrin bekâretine delalet ederdi [işaret ederdi]; çünkü şehir bugüne kadar hiçbir düşman eline düşmemiş ve hiçbir yabancı hâkimiyeti altına girmemiş olup bir bakire gibi daima tecavüzden âri [uzak] ve nâ-mağlup kalmıştır. Terazi, her yerde ve yazılarda olduğu gibi, adalete delalet eder; yalın kılıç ise, Paulus'un: "Şayet terazi mili gibi olmayıp birbirinizi mahrum kılar ve haksızlık ederseniz bu kılıç sizi mahvetsin. Binaenaleyh, [32] korkunç kılıcı görmekle hazır bulunun" dediği gibi Allah'ın hid-detini temsil eder.

Sarayın karşısında, kale gibi metin yapılı bir *darbhane* vardı. Bina kapısının iki yanında, çırılçıplak ve rezil bir vaziyette iki deniz adamının mermer heykelleri yapılmıştı. Bu iki korkunç heykelin birisi kalın bir sopa, diğeri de iri bir taş kaldırmış vaziyetinde olup içeri girecek olana vuracakmış hissini vermektedir. Darbhanenin üst kısmında, onu inşa eden ustanın ve her birinin elinde ayrı ayrı birer şekil bulunan amelelerin mermer heykelleri yapılmıştır.

Meydanın denize yakın bir yerinde iki adet büyük mermer sütundan birisinin üzerinde, elinde mızrakla ata binmiş olduğu hâlde San Georg'un, diğerrinin üzerinde de büyük ve korkunç bir ejderin bakırdan dökülmüş heykelleri vardır.

SAAT-KULESİ

Sağ tarafta çok yüksek bir saat kulesi vardır. Ricamız üzerine bizi yukarı çıkardılar. İlk katta saati döndüren birçok *dolap* ve çark gördük. Dış tarafı, diğer yerlerdeki saatler gibi yuvarlak olup, ucunda, saatin kaç olduğunu göstermek için parmağı ile rakamları işaret eden demir bir el vardı. Orta katta ise, diğer maharetli sanat eserleri sıralanmıştı. Sırf *lâcuverde* yapılmış

gök gibi bir dairenin içindeki küre, ayın eski ve yeni safhalarını göstermek üzere, kamerin [ayın] vaziyetine göre sarı ve mavi renklerde görünüyordu. Kulenin üst tarafında, Peygamber Hizkıl (Ezekiel)'in hayali veçhile, İncilci Markus'u temsil eden korkunç bir arslan heykeli vaz'edilmişti [yerleştirilmişti]. Peygamber Hizkıl, biri kartal, ikincisi öküz, üçüncüsü insan, dördüncüsü de arslan olmak üzere hayalinde dört hayvan gördüğünü söyler. Bu şekillerden kartal, İncilci İoannes'i; öküz, Luka'yu; insan, Mateo'yu, arslan da Markus'u temsil eder. Büyük Venedik eyaleti İncilci Markus'un mıntıkası (thème) olduğundan, şehrin kapılarında olduğu gibi, her yerde ve gemi yelkenleri üzerinde dahi onun resmi bulunmaktadır.

Göğsünde bir İncil tutan bu arslan, canlı bir mahluk gibi, insanlara çatık bir çehre ile bakıyordu. Şehrin hâkimi olan Duka; kilise hazinesinin hesabını verir bir tavırla arslanın önünde hakîrâne [alçak gönüllükle] diz çökmüş ve güya "israf etmedim, itlaf [yok] etmedim, şahsî ihtiyaçlarıma harcamadım, [33] tamah etmedim" demektedir. Bu manzara, bakanlara, arslanın nerede ise adamı parçalayacağı intibaini vermektedir.

Kulenin daha yukarısına çıkarak, tahtadan ve yaldızlı olarak yapılmış üç hakîm gördük. Bunlar öyle bir surette tasvir edilmişti ki insan görünce şapkasını çıkarıyordu. Bu manzara karşısında, insana zekâ bahşeden Cenab-ı Hakk'a hamd ü sena eyledik.

Merasim günlerinde bu şekiller dışarı çıkarılır. Karşılıklı iki kapı arasında, gökyüzü gibi laciverte boyanmış ve yıldızlarla müzeyyen büyük bir meydan vardır. Bu mavilik içinde, çocuğu kucağında olduğu hâlde Meryem Ana'nın beyaz mermerden çok güzel bir heykeli vaz'edilmiştir. Heykelin başı üstünde diğerlerinden daha parlak ayrıca büyük bir yıldız vardır. Paskalya, Noel veya diğer yortu günlerinde bu yıldız dışarı fırlar, küçük bir çan çalınır, kapılar kendiliklerinden açılır ve temaşa etmek üzere büyük bir kalabalık toplanır. Sağ taraftaki kapıdan evvela, elinde boru olduğu hâlde Cebrail, arkasından da Melkon ve diğer hükemâ [hakimler/bilgeler] sıra ile dışarı çıkarlar. Bunlar, Meryem Ana'nın önünden geçerlerken canlı bir tavırla eğilir,